

Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

Жинақ	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
ISBN	978-601-262-638-4
Секция	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.II. Цифрлық технологиялар жағдайындағы құқықтық жүйені дамыту және құқық қолдану тәжірибесі / Развитие правовой системы и практика правоприменения в условиях цифровых технологий
Жинақтағы рет нөмірі	№ 053
Мазмұндағы беті	251
Жарияланған беттері	251-257
Автор(лар)	Габдулова Мая Мұрадымқызы
Мақала атауы	ФРАНЦИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОТ ОРЫНДАУШЫЛАР МӘРТЕБЕСІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ
Мазмұндағы жазылуы	Габдулова М.М., Алтынбасов Б.О. ФРАНЦИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОТ ОРЫНДАУШЫЛАР МӘРТЕБЕСІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

**«ФРАНЦИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОТ ОРЫНДАУШЫЛАР МӘРТЕБЕСІНІҢ
САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ»**

Габдулова Мая Мұрадымқызы

mayagabdulova2004@mail.ru

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы, Қазақстан Республикасы
«Құқықтану» білім бағдарламасының 2-курс магистранты
Ғылыми жетекшісі, з.ғ.к., профессор Алтынбасов Б.О.

Бұл мақалада Қазақстан және Франциядағы сот орындаушылары институтын сот актілерін мәжбүрлеп орындау жүйесінің негізгі элементтерінің бірі ретінде кешенді талдауға арналған. Жеке сот орындаушылары қызметінің құқықтық негіздері, сондай-ақ қазіргі заманғы кәсіп реформасы жағдайында олардың мәртебесінің институционалдық және функционалдық ерекшеліктері қарастырылады.

Сот шешімдерін орындау және дәлелдемелерді қамтамасыз ету саласында кеңейтілген өкілеттіктерге ие болған сот орындаушылары институтын заңгерлік кәсіптер бірлестігі шеңберінде трансформациялауға және жаңа санат қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Сот орындаушысын мемлекет атынан әрекет ететін, бірақ кәсіби тәуелсіздік негізінде арнайы субъект ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін, олардың қоғамдық-құқықтық және жеке-құқықтық принциптерін біріктіретін олардың қызметінің құқықтық сипаты талданады.

Мақалада сот актілерін мәжбүрлеп орындауды жүзеге асыруды, қамтамасыз ету шараларын қолдануды, берешекті өндіріп алу рәсімдеріне қатысуды, үйден шығаруды жүргізуді сияқты мәжбүрлеу тетіктерін іске асыруды қоса алғанда, сот орындаушыларының негізгі функциялары зерттеледі. Сот орындаушысының өндіріп алушы мен борышкер арасындағы делдал ретіндегі тараптардың мүдделерінің тепе-теңдігін және атқарушылық әрекеттердің заңдылығын қамтамасыз ететін рөлі ашылады.

2005 жылғы маусымда Қазақстан Республикасы судьяларының IV съезінде мемлекеттік деңгейде алғаш рет жеке сот орындаушылары институтын енгізу арқылы сот актілерін орындау жүйесін реформалау қажеттігі белгіленді. Өз сөзінде Нұрсұлтан Назарбаев атқарушылық іс жүргізудің тиімділігін арттыру шетелдік тәжірибені, атап айтқанда Франция мен басқа да мемлекеттердің үлгілерін пайдалануға негізделуге тиіс екенін атап өтті.

Бұл бастаманы іске асыру заңнаманың кейінгі дамуында көрініс тапты және Қазақстан Республикасында мемлекеттік және жеке сот орындаушыларының бір мезгілде жұмыс істеуін көздейтін атқарушылық іс жүргізудің аралас моделін қалыптастыруға әкелді. Мұндай жүйені енгізу ұлттық құқықтық жүйені халықаралық стандарттарға және құқық қолданудың озық тәжірибелеріне бейімдеуге деген ұмтылысқа байланысты.

Салыстырмалы талдау шеңберінде Қазақстанда жеке сот орындаушылары институтының қалыптасуына айтарлықтай әсер еткен атқарушылық іс жүргізудің Француз моделі ерекше қызығушылық тудырады. Француз жүйесі қоғамдық-құқықтық функциялар мен еркін заң мамандығының элементтерінің үйлесімімен, кәсіби өзін-өзі басқарудың дамыған механизмімен, сондай-ақ жауапкершілікті бақылау мен сақтандырудың тиімді жүйесімен сипатталады. Бұл тәжірибені зерттеу Сот актілерін орындаудың ұлттық жүйесін одан әрі жетілдірудің перспективалық бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі - танымның жалпы ғылыми және арнайы құқықтық әдістері. Қазақстан Республикасы мен Францияның атқарушылық іс жүргізуінің құқықтық модельдерін салыстыруға, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға, сондай-ақ шетелдік тәжірибені ұлттық жүйеге енгізу мүмкіндіктерін айқындауға мүмкіндік берген салыстырмалы-құқықтық әдіс қолданылды. Сот орындаушыларының қызметін, олардың құқықтық мәртебесін, өкілеттіктері мен жауапкершілігін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді талдау кезінде қолданылатын ресми-құқықтық әдіс қолданылды. Атқарушылық іс жүргізу институтын ұйымдастырушылық, процестік және институционалдық элементтерді қамтитын кешенді құқықтық құбылыс ретінде қарастыруды қамтамасыз ететін жүйелік әдіс пен ғылыми тәсілдерді жалпылау, проблемалық аспектілерді анықтау және заңнама мен құқық қолдану практикасын жетілдіру бойынша ұсыныстарды тұжырымдау үшін қолданылатын аналитикалық әдіс пайдаланылды.

Зерттеудің эмпирикалық базасын Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының нормалары, шетелдік құқықтық жүйелердің материалдары, ғылыми жарияланымдар, сондай-ақ жеке сот орындаушылары институтының жұмыс істеу тәжірибесі туралы деректер құрайды.

Аталған әдістерді жиынтықта қолдану атқарушылық іс жүргізу институтына кешенді талдау жүргізуге және халықаралық тәжірибені ескере отырып, оны одан әрі дамыту жөніндегі ұсыныстарды негіздеуге мүмкіндік берді.

2005 жылғы маусымда Қазақстан Республикасы судьяларының IV съезінде мемлекеттік деңгейде алғаш рет жеке сот орындаушылары институтын енгізу арқылы сот актілерін орындау жүйесін реформалау қажеттігі белгіленді. Өз сөзінде Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев атқарушылық іс жүргізудің тиімділігін арттырудың негізгі бағыты шетелдік тәжірибеге, атап айтқанда Франция мен басқа да мемлекеттерге негізделген жеке элементті енгізу болуға тиіс екенін атап өтті [1].

Бұл бастаманы іске асыру кейіннен заңнамалық дамуда көрініс тауып, нәтижесінде Қазақстан Республикасында атқарушылық іс жүргізудің аралас моделі қалыптасқан болатын. Аталған модель мемлекеттік сот орындаушыларының және жеке сот орындаушыларының бір мезгілде жұмыс істеуін көздеді.

Аралас жүйені енгізу ұлттық құқықтық жүйені құқық қолданудың ең тиімді тәжірибесі жинақталған халықаралық стандарттарға бейімдеу ниетімен байланысты. Осылайша, Қазақстандағы сот актілерін орындау институтын реформалау атқарушылық іс жүргізудің нәтижелілігі мен жеделдігін арттыруға бағытталған үздік шетелдік тәжірибелерді интеграциялаудың дәйекті процесі болып табылады.

Франциядағы атқарушылық іс жүргізу институты ұзақ тарихи эволюцияға ие. Қазақстан Республикасында жеке сот орындаушыларының жүйесін қалыптастырудағы негізгі модельдердің бірі осы Франция болды. Француз сот орындаушысы ерекше құқықтық құбылыс болып табылады: бір жағынан, ол сот актілерінің орындалуын қамтамасыз ету үшін қоғамдық - құқықтық функцияларды орындайды, екінші жағынан, еркін заң мамандығының өкілдеріне жатады және дербес әрекет етеді.

Францияда сот орындаушыларын тағайындауды Әділет министрінің қаулысымен мемлекет жүзеге асырады, содан кейін олар сотта ант береді. Тәуелсіз мәртебеге қарамастан, олардың қызметі прокуратураның бақылауында болады. Үміткерлерге қойылатын талаптар өте қатаң: магистратура деңгейінде жоғары заң білімінің болуы, сот орындаушысы бюросында екі жылдық тағылымдамадан өту, сондай-ақ кейіннен біліктілік емтихандарын тапсыра отырып, мамандандырылған мекемеде қатар оқуы қажет [3].

Француз сот орындаушылары олардың қызметін мультифункционалды деп сипаттауға мүмкіндік беретін кең ауқымды өкілеттіктерге ие. Негізгі міндеттен сот актілерін мәжбүрлеп орындатудан басқа, олар сот құжаттарын тапсыруға монополияға ие, фактілерді тіркеуді жүзеге асырады, жария сауда-саттық өткізеді, медиацияға қатысады, азаматтар мен ұйымдарға кеңес береді [4]. Кей жағдайларда тараптардың сотта өкілі бола отырып, сот отырысында тәртіпті қамтамасыз ете алады. Дәлелдемелерді сот актісізсіз жедел тіркеуге мүмкіндік беретін фактілерді анықтау функциясы ерекше маңызға ие, бұл құқықтарды қорғаудың тиімділігін едәуір арттырады.

Қызметті ұйымдастыру сот округтеріне байланысты аумақтық құзырет шеңберінде жүзеге асырылады. Аумақ өзгерген кезде тиісті шешімді Әділет Министрлігі жанындағы арнайы комиссия қабылдайды. Іс жүзінде сот орындаушылары көбінесе бірлестіктерде жұмыс істейді, онда атқарушы іс жүргізу тараптарын хабардар ету функцияларын орындайтын кеңсе қызметкерлерін қоса алғанда, көмекші персонал да қатысады.

Франция жүйесі негізінен қазақстандық модельге ұқсас, әсіресе білімге, тағылымдамадан өтуге және біліктілік емтиханын тапсыруға қойылатын талаптар бөлігінде ұқсастығы байқалады. Мәселен, жиырма бес жасқа толған, жоғары заң білімі бар, қызметті жүзеге асыруға тиісті лицензия алған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Жеке сот орындаушыларының республикалық палатасына кірген Қазақстан Республикасының азаматы жеке сот орындаушысы бола алады [2].

Дегенмен, айтарлықтай айырмашылықтар да бар. Қазақстан Республикасында лауазымға тағайындау институты жоқ - жеке сот орындаушысы мәртебесі лицензия алғаннан және өңірлік палатаға кіргеннен кейін жұмысын атқарады. Француз моделіне қарағанда сот орындаушыларының саны да шектелмейді. Сонымен қатар, Францияда бір субъектіде шоғырланған функциялар Қазақстанда құқықтық жүйенің әртүрлі қатысушылары (адвокаттар, нотариустар, сот приставтары) арасында бөлінеді.

Атқарушылық іс жүргізудің Француз моделінің сипаттамасын толықтыра отырып, жеке сот орындаушылары қызметінің ұйымдастырушылық құрылымының және олардың кәсіби өзін-өзі басқару жүйесінің ерекшеліктерін атап өткен жөн.

Францияда сот орындаушылары өз бюросын құра отырып, өз қызметін де, басқа сот орындаушысын бюроға жалдау арқылы да жүзеге асыра алады. Бұл жағдайда айырмашылық негізінен ұйымдық-экономикалық сипатта болады: бюро иесі өз атынан қызмет жүргізіп, тікелей табыс алады, ал жалдамалы сот орындаушысы жалақы алады. Алайда, процессуалдық тұрғыдан алғанда, екеуі де дербестікке ие - жалдамалы орындаушы жеке өзі атқарушылық әрекеттерді жасайды, іс жүргізу құжаттарына қол қояды, бірақ бюроның бірыңғай мөрін қолданады. Осылайша, бюро тек ұйымдастырушылық форма ғана емес, сонымен қатар бірнеше орындаушыларды біріктіретін кәсіби "бренд" ретінде әрекет етеді [4].

Кәсіби өзін-өзі басқару жүйесінде орталық орынды өкілдік және үйлестіру функцияларын орындайтын Францияның ұлттық сот орындаушылар палатасы алады. Ол мемлекеттік органдар алдында сот орындаушыларының мүдделерін білдіреді, кадрларды кәсіби даярлауға қатысады, жыл сайынғы конгрестерді ұйымдастырады, сондай-ақ ЖСО

қызметіне байланысты өтініштерді қарайды. Бұл ұйым халықаралық кәсіби қоғамдастыққа біріктірілген, атап айтқанда 1952 жылы құрылған Халықаралық сот орындаушылары мен шенеуніктер одағына кіреді және халықаралық институттармен өзара іс-қимыл жасайды [4].

Ұлттық палатаның құрамы барлық сот орындаушылары аймақтық палаталар арқылы сайлайтын делегаттардан құралады. Бұл ретте ол тікелей тәртіптік функцияларды жүзеге асырмайды, алайда өңірлік палаталардың қызметіне қатысты бақылау өкілеттіктерін іске асырады. Соңғыларының есептілігі Ұлттық палатаға, содан кейін прокуратура органдары мен Әділет министрлігіне жіберіледі [3].

Тәртіп пен тікелей бақылау мәселелеріндегі шешуші рөл аймақтық сот орындаушылар палаталарына тиесілі. Олар прокуратурамен, бірінші сатыдағы соттармен өзара іс-қимыл жасап, ЖСО қызметіне тұрақты қадағалауды жүзеге асырады. Атап айтқанда, жыл сайын іс қағаздарын жүргізуді, тарифтерді қолданудың дұрыстығын, бухгалтерлік есепті жүргізуді және кәсіби қызметтің өзге де аспектілерін талдауды қамтитын әрбір кеңсеге тексеру жүргізіледі.

Бақылауды жыл сайын қосымша оқудан өтетін арнайы дайындалған инспекторлар жүзеге асырады. Бұл дайындықты қаржыландыру аралас сипатқа ие: негізгі бөлігі сот орындаушыларының қаражаты есебінен, ал қалғаны Ұлттық палатаның ресурстары есебінен жабылады. Осылайша, Француз моделі сот орындаушыларының кәсіби дербестігінің жоғары дәрежесін дамыған корпоративтік өзін-өзі бақылау және көп деңгейлі қадағалау жүйесімен үйлестірумен сипатталады, бұл кәсіптің тәуелсіздігі мен мемлекеттік бақылаудың тиімділігі арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді. Француз жеке орындау жүйесінің маңызды элементі кадрларды даярлауды ұйымдастыру, сондай-ақ сот орындаушыларының жауапкершілігін сақтандыру механизмі болып табылады [13].

Жеке сот орындаушылар қызметін бақылауды жүзеге асыратын инспекторларды даярлау орталықтандырылған және біріздендірілген сипатта болады. Оқытушылардың кадрлық құрамы арнайы кәсіптік даярлықтан өткен мамандардан құралады. Оқыту бекітілген әдістемелік материалдар негізінде жүргізіледі, бұл ретте дайындық бағдарламасы барлық оқу орталықтары үшін бірыңғай болып табылады, бұл бақылауды стандарттауды және инспекторлардың кәсіби құзыреттілігінің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді [3].

Франция сот актілерін орындауға байланысты істерді қарауға ғана бағытталған атқарушы іс жүргізу бойынша мамандандырылған судьялар институтын енгізу тәжірибесі қызығушылық тудырады. Мұндай тар мамандандыру осы салада тұрақты және біркелкі сот практикасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Франциядағы сот орындаушылары судьялармен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істейді: олар сот актілерін тараптардың назарына жеткізуді қамтамасыз етеді, мүлікке тыйым салуды және басқа да атқарушылық әрекеттерді жүзеге асырады, осылайша сот қорғауын іске асыру тетігінде маңызды буын болады. Бұл ретте сот орындаушыларының әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне шағымдарды қарау да мамандандырылған судьялардың құзыретіне кіреді, бұл сот бақылауының жеделдігі мен кәсіби тереңдігін қамтамасыз етеді [4].

Франциядағы атқарушылық іс жүргізуді зерттей отырып, Қазақстан Республикасында жеке сот орындаушылары институтын одан әрі жетілдірудің бірқатар бағыттарын тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, жеке сот орындаушылардың функционалдығын кеңейту орынды болып көрінеді. Француз моделінің үлгісі бойынша оларға заңгерлік кеңес беру, фактілерді анықтау және медиация рәсімдеріне қатысу сияқты қосымша өкілеттіктер берілуі мүмкін. Бұл мамандықтың қаржылық тартымдылығын арттырып қана қоймай, сонымен қатар жан-жақты құқық қолданушы ретіндегі ЖСО рөлін нығайтуға мүмкіндік береді.

Екіншіден, жеке сот орындаушыларының мәртебесін арттыру өзекті болып табылады. бұл жеке сот орындаушының өзіне де, олардың көмекшілеріне де қойылатын біліктілік талаптарын қатаңдатуды көздейді. Бұған қатаң іріктеу критерийлері, кеңейтілген тәжірибе талаптары, сондай-ақ кәсіби қызметті бақылауды күшейту кіруі мүмкін.

Үшіншіден, кадрларды оқыту және қайта даярлау жүйесін дамыту басты маңызға ие. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының жеке сот орындаушыларының республикалық палатасының үздіксіз кәсіптік білім беруді ұйымдастырудағы рөлін күшейту, даярлаудың бірыңғай стандарттарын және біліктілікті тұрақты арттыруды енгізу орынды деп есептеймін.

Төртіншіден, атқарушылық іс жүргізу бойынша мамандандырылған судья институтын енгізу туралы мәселені негізді қарау ұсынылады. Мұндай сот мамандануын қалыптастыру бірыңғай құқық қолдану практикасын әзірлеуге, сот бақылауының сапасын және соның салдарынан сот орындауының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Атқарушылық іс жүргізуге қатысушылардың құқықтарын қорғаудың маңызды кепілі ЖСО қызметін міндетті сақтандыру болып табылады. Францияда сақтандырудың екі түрі қарастырылған: азаматтық және қаржылық жауапкершілік. Бұл атқарушылық іс-әрекеттер жасау кезіндегі қателіктер немесе ерекше жағдайларда ақша қаражатын заңсыз пайдалану салдарынан келтірілген залалды өтеуге мүмкіндік береді [3].

Сақтандыру қорғанысын ұйымдастыру орталықтандырылған түрде мамандандырылған құрылым арқылы жүзеге асырылады. Францияның сот орындаушыларының кепілдік кассасы Францияның ұлттық сот орындаушылар палатасы. Бұл қызмет өзара байланысты функциялар кешенін орындайды: сот орындаушыларының міндетті жарналарын жинақтайды, олардың қызметін сақтандыруды қамтамасыз етеді, сондай-ақ инспекторларды даярлауды ұйымдастыруға қатысады.

Француз моделінің ерекшелігі - сақтандыру мен бақылау тетіктерінің тығыз байланысы. Жеке сот орындаушыларының қаржылық жауапкершілігі және олардың қызметін қадағалау жүйесі біріктірілген, бұл бұзушылықтардың алдын алуға ғана емес, олар туындаған жағдайда зиянды тиімді өтеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осылайша, жеке орындау институтына деген сенімді арттыруға және оның тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған кепілдіктердің кешенді жүйесі қалыптасуда [4].

Қазақстан Республикасы жеке сот орындаушыларының жауапкершілігін сақтандыру институты атқарушылық іс жүргізуге қатысушылардың құқықтарын қорғау тетігінің маңызды элементі болып табылады. Бірақ оның ұйымдық-құқықтық моделі Франция жүйесінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Қазақстандағы ЖСО жауапкершілігін сақтандыру кәсіби қателіктердің теріс салдарын азайтуға бағытталған өтемақы сипатындағы жеке құқықтық құрал ретінде қарастырылуы керек. Заң сот орындаушының азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандыру шартын жасасу жөніндегі міндетін бекітеді.

Бұл олардың атқарушылық іс жүргізу тараптарының мүліктік құқықтары мен ақшалай қаражаттарына билік етуіне байланысты қызметінің жоғары тәуекелін мойындағанын куәландырады. Бұл ретте сақтандыру өтемі өндіріп алу рәсімін бұзуды, ақша қаражатын заңсыз есептен шығаруды және өзге де процестік қателерді қоса алғанда, сот орындаушысының заңсыз әрекеттері немесе әрекетсіздігі салдарынан зиян келтірілген жағдайларға қолданылады.

Сонымен қатар, Қазақстанда сақтандыру дараланған сипатқа ие. Әрбір ЖСО коммерциялық сақтандыру ұйымымен сақтандыру шартын дербес жасайды. Ол бір жағынан нарықтық экономика және кәсіби қызметтің дербестігі қағидаттарына сәйкес келеді, бірақ екінші жағынан, өндіріп алушылар мен борышкерлер үшін кепілдік деңгейін шектейді. Бірыңғай өтемақы механизмінің болмауы сақтандыру сомасы жеткіліксіз болған немесе сақтандыру төлемін алуда қиындықтар туындаған жағдайларда жүйенің тиімділігін төмендетеді.

ЖСО қызметін кәсіби бақылау және үйлестіру функциялары Республикалық жеке сот орындаушыларының палатасына жүктелген. Алайда палата сақтандыру жарналарын жинақтау функцияларын орындамайды және өтемақы төлемдерін жүзеге асыру өкілеттігіне ие емес. Осылайша, қазақстандық модельде бақылау және сақтандыру тетіктері арасында институционалдық алшақтық байқалады, бұл олардың жиынтық тиімділігін төмендетеді.

Салыстырмалы-құқықтық талдау міндетті сақтандырудың ресми болуына қарамастан, сот орындаушылардың жауапкершілігін сақтандырудың қазақстандық моделі одан әрі институционалды дамуды қажет етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, палата жанынан кепілдік қорын құра отырып, сақтандыру тетіктерін орталықтандыру элементтерін енгізу негізді болып көрінеді. Бұл азаматтардың құқықтарын қорғау деңгейін арттыруға және тұтастай алғанда жеке орындау институтына деген сенімді күшейтуге мүмкіндік береді.

Алимент өндіру атқарушылық іс жүргізу жүйесінде ерекше орын алады. Ол кәмелетке толмағандар мен басқа да еңбекке жарамсыз адамдардың конституциялық маңызды құқықтарын қамтамасыз етумен байланысты. Алимент міндеттемелерін орындау айқын әлеуметтік сипатқа ие және азаматтардың неғұрлым осал санаттарының мүдделерін қорғауға бағытталған.

Қазақстанда кәмелетке толмаған балаларға алимент көбінесе ата анасының табысынан өндіріледі: бір балаға - табыстың $\frac{1}{4}$ бөлігі (25%), екі балаға $\frac{1}{3}$ бөлігі (33%), үш және одан да көп балаларға $\frac{1}{2}$ (50%) көлемде [5]. Жалақы, зейнетақы, сыйлықақылар секілді барлық ресми кірістерден өндіріледі. Кей жағдайда соттың шешімімен нақты бекітілген сомада алимент тағайындалуы мүмкін.

Францияның Азаматтық кодексіне сәйкес, ата-аналардың екеуі де баланы күтіп-бағуға және тәрбиелеуге өздерінің материалдық мүмкіндіктеріне пропорционалды түрде қатысуға міндетті. Егер ата-аналар арасындағы келісімге қол жеткізілмесе, алимент мөлшерін сот тараптардың кірістері ғана емес, шығыстары, сондай-ақ баланың ата-аналарының әрқайсысымен нақты тұру уақыты ескеріле отырып айқындайды [6].

Франциядағы алиментті есептеу көбінесе болжамды формулаға негізделеді: күнкөріс деңгейі төлеушінің табысынан алынады, содан кейін қалған сома белгіленген коэффициентке (баланың өмір сүру режиміне байланысты, бір балаға 13,5, екі балаға 11,5, үш балаға 10 пайыз), содан кейін балалар санына көбейтіледі. 2026 жылғы күнкөріс деңгейі 652,34€ құрайды [7]. Мысалы, жалақысы 1400 еуродан және екі бала бойынша есептеу келесідей жүзеге асырылады: $(1400 - 652) \times 11,5\% \times 2 =$ айына 172 Еуро.

Алимент төлеуден жалтарған жағдайда француз құқығы өндіріп алушының құқықтарын қорғаудың кезеңдік тетігін көздейді. Бастапқыда міндеттемені орындау қажеттілігі туралы ресми талап хабарламамен жіберіледі. Егер бұл нәтиже бермесе, мамандандырылған қызметтер арқылы қарызды өндіріп алуды жүзеге асыратын Отбасылық жәрдемақы кассасына жүгінуге болады. Сонымен қатар, белгілі бір жағдайларда уақытша жәрдемақы төленуі мүмкін - allocation de soutien familial (ASF), содан кейін борышкердің есебінен өтеледі.

Заң соңғы бес жылда алимент бойынша берешекті өндіріп алуға мүмкіндік береді. Төлемнен қасақана жалтару кезінде қылмыстық жауапкершілік қолданылады. Францияның Қылмыстық кодексіне сәйкес, екі жылға дейін бас бостандығынан айыру және 15000 еуроға дейін айыппұл салуға болады [6].

Қазақстанда Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Кодексіненің 164 бабына сәйкес, соңғы үш жылда алимент бойынша берешекті өндіріп алуға мүмкіндік бар [5].

Қылмыстық Кодекстің 139 бабына сай, алимент төлемеген жағдайда борышкерге алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмысқа тарту немесе екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу не айыру жазасы қарастырылған [8].

Жүргізілген зерттеу 2005 жылғы судьялардың IV съезінен кейін басталған Қазақстан Республикасындағы атқарушылық іс жүргізу жүйесін реформалау ұлттық құқықтық жүйені жаңғыртудың маңызды кезеңі болды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жеке сот орындаушылары институтын енгізу және жалпы сот актілерін орындаудың аралас моделін қалыптастыру атқарушылық іс жүргізудің тиімділігін, жеделдігі мен нәтижелілігін арттыруға ықпал ете отырып, өзін ақтады.

Салыстырмалы-құқықтық талдау қазақстандық модельдің қалыптасуына Францияның тәжірибесі айтарлықтай әсер еткенін көрсетті, онда сот орындаушылары институты

кәсібиленудің жоғары деңгейімен, өзін-өзі басқарудың дамыған жүйесімен және бақылаудың тиімді тетігімен ерекшеленеді. Француз моделі сот орындаушысының еркін заң мамандығының өкілі ретіндегі Тәуелсіздігінің мемлекеттік және корпоративтік қадағалаудың пәрменді құралдарымен сәтті үйлесімін көрсетеді.

Сонымен қатар, қазақстандық жүйені одан әрі жетілдіру қажеттігін айғақтайтын елеулі айырмашылықтар да анықталды. Дамудың негізгі бағыттарының қатарына жеке сот орындаушыларының функционалдық өкілеттіктерін кеңейту, кәсіптік даярлық пен біліктілікке қойылатын талаптарды күшейту, үздіксіз білім беру жүйесін дамыту, сондай-ақ атқарушылық іс жүргізу бойынша мамандандырылған судьялар институтын енгізу туралы мәселені қарау жатады.

Жеке сот орындаушыларының жауапкершілігін сақтандыру тетігін жетілдіруге ерекше назар аудару қажет. Кепілдік Қорының элементтері бар және бақылау тетіктерімен тығыз байланысы бар орталықтандырылған жүйе жұмыс істейтін Франциядан айырмашылығы, Қазақстанда сақтандыру орталықтандырылмаған сипатқа ие. Бұл атқарушылық іс жүргізуге қатысушылардың құқықтарын қорғау деңгейін төмендетеді. Осыған байланысты жеке сот орындаушыларының республикалық палатасы жанынан кепілдік қорын құруды қоса алғанда, орталықтандыру элементтерін енгізу негізді болып ұсынылады.

Осылайша, Қазақстан Республикасында атқарушылық іс жүргізу институтын одан әрі дамыту үздік шетелдік тәжірибелерді ескере отырып, институционалдық реформаларды терендетуге бағытталуы тиіс. Құқықтық реттеуді, ұйымдастырушылық тетіктер мен кәсіби стандарттарды кешенді жетілдіру сот актілерін орындау жүйесіне деген сенім деңгейін арттыруға және азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін неғұрлым тиімді қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. История внедрения института частных судебных исполнителей в Казахстане // Официальный сайт Республиканской палаты частных судебных исполнителей Республики Казахстан URL: <https://zhso.kz/kz/istoriya>
2. Как стать частным судебным исполнителем // «gov.kz» единая платформа интернет - ресурсов государственных органов URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet-zhmb/press/article/details/23690>
3. Дриц К.В. Сравнительно правовой анализ систем принудительного исполнения России и Франции // Вопросы студенческой науки Выпуск 8
4. Кузнецов Е.Н. Исполнительное производство Франции // Уральская государственная юридическая академия. 2004.
5. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық - құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518>
6. Қазақстан Республикасындағы қызметкерлердің саны және жалақысы (2025ж. III тоқсан) // Қазақстан Республикалық стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі қлттық статистика бюросы ресми сайты URL: <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/publications/460916/>
7. Все, что нужно знать об алиментах во Франции // Советник - Ползные статьи и советы для русскоязычных во Франции : законы, медицина, семья, образование, бизнес и адаптация URL: <https://www.sovetnik.fr/nuzhno-znat-alimentah-franczii>
8. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық - құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>